

Lichenologische excursies op herhaling: een vergelijking van de situatie op de Noord-Veluwe, 1960-2014

Laurens Sparrus & Henk Timmerman

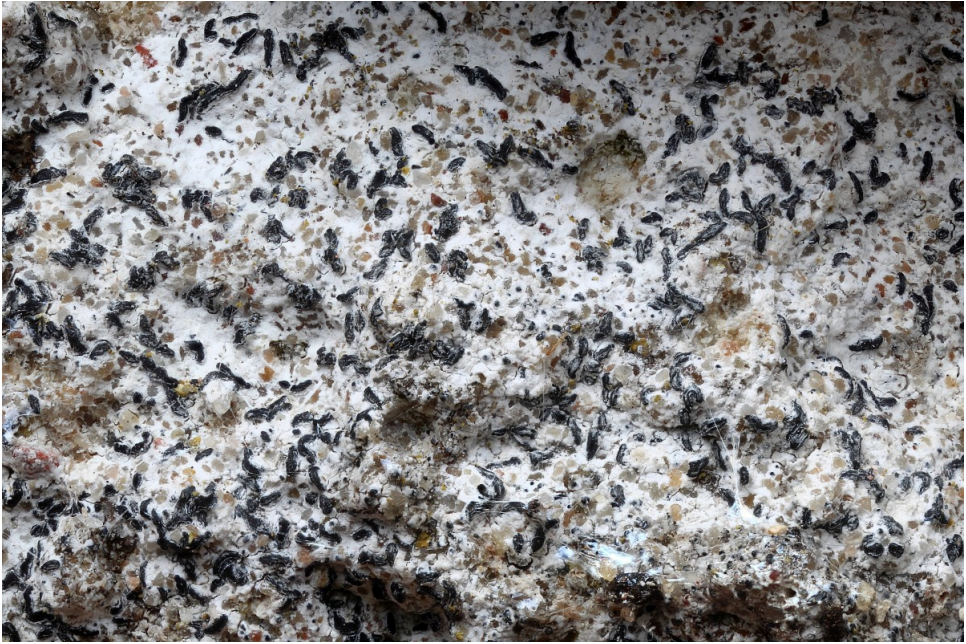
Ter gelegenheid van *Buxbaumia* nummer 100 blikken we terug naar activiteiten uit de begintijd van de BLWG. Destijds was er alleen nog sprake van de Bryologische Werkgroep van de KNNV. Er werd tijdens excursies van de werkgroep ook wel gekeken naar korstmossen, maar de mossen kregen toch verreweg de meeste aandacht. Voor de lichenologen was 1976 dan ook een bijzonder jaar. Toen werd namelijk de eerste lichenologische excursie gehouden in verenigingsverband van de werkgroep. Twee jaar later werd de doelstelling uitgebreid met korstmossen en was de BLWG statutair gezien een feit. Sindsdien leven bryologen en lichenologen in harmonie onder één dak. 1978 markeerde ook het einde van het WHEN-project, de herkartering van epifytische korstmossen, opgericht door Jan Barkman (Sipman & Brand 1978).

Op 1 februari 2014 organiseerden de auteurs een herhaling van eerdere excursies op de Noord-Veluwe. We bezochten twee locaties die we in *Buxbaumia* tegenkwamen: het Pinetum Schovenhorst in Putten en Landgoed Staverden. Aanwezig waren Arie van den Bremer, Klaas van Dort, Mathieu Groeneveld, Arjan de Groot, Cees Hummelen, Leo Spier, Maaïke Vervoort, Tjitske Wijngaard, Daan Wolfskeel, Henk Timmerman en Laurens Sparrus.

Pinetum Schovenhorst

De lichenen in het Pinetum in Putten kwamen aan bod in een artikel van W.J. Reijnders (1960) waarin twintig soorten worden genoemd. Van deze soorten werden *Parmeliopsis ambigua* (avocado-mos), *Pertusaria amara* (ananaskorst), *Platismatia glauca* (groot boerenkoolmos) en *Tuckermannopsis chlorophylla* (bruin boerenkoolmos) niet teruggevonden. Hierin is een landelijke trend – het verdwijnen van stikstofgevoelige soorten – goed te

zien. In de jaren vijftig en zestig werden hier veel grondbewonende *Cladonia*'s en ook *Peltigera*'s gevonden, een teken dat er toen nog sprake was van een weinig vergrast grondoppervlak. De vondst van een *Usnea* was toen geen verrassing, gezien de toen nog zeer baardmosrijke malebossen in de directe omgeving. Een herhalingsinventarisatie door André Aptroot in 1995 liet enkele opmerkelijke veranderingen zien. Zo waren de grondbewonende *Cladonia*'s verdwenen, alsook enkele 'gewone' epifyten als *Flavoparmelia caperata* (boschildmos) en *Punctelia subrudecta* (gestippeld schildmos). In 2014 blijken deze epifyten weer te zijn teruggekeerd. Nieuwkomers sinds 1995 zijn onder ander *Anisomeridium polypori* (schoorsteentje), *Candelaria concolor* (vals dooiermos), *Lecanora carpinea* (melige schotelkorst), *Physcia adscendens* (kapjesvingermos) en *Parmotrema perlatum* (groot schildmos). Het zijn allemaal soorten die de afgelopen decennia ook elders in ons land sterk zijn toegenomen. Opvallend in Schovenhorst anno 2014 is het erg algemeen voorkomen van een soort als *Hypotrachyna revoluta* (gebogen schildmos) en het, net als vroeger, schaarse voorkomen van ammoniakliefhebbers als *Xanthora parietina* (groot dooiermos). Blijkbaar ligt het Pinetum in een soort overgangsgebied wat ammoniakbelasting betreft. Een opmerkelijke vondst van de excursie in 2014 was een flinke oppervlakte met *Opegrapha demutata* op een baksteenmuur (Fig. 1). Dit schriftmos is een strikte steenbewoner en kan makkelijk verwisseld worden met *Opegrapha varia* (kort schriftmos) of *Opegrapha ochrocheila* (geel schriftmos) op steen. Deze twee soorten zijn echter hoogst zeldzaam op steen en bovendien heeft *Opegrapha demutata* duidelijk witbepoederde apotheciën. Het is een soort die als erg zeldzaam te boek staat, maar hij wordt ongetwijfeld veel over het hoofd gezien. Een extra alert oog is dus gewenst bij schriftmossen op

Figuur 1. *Opegrapha demutata*. Foto: Arjan de Groot.

baksteen. Een mooie vondst was ook *Fellhanera bouteillei* (twijgdruppelkorst) met apotheciën op dennennaalden. *Normandina pulchella* (hamsterootje), een in 1995 erg zeldzame soort, was nog aanwezig. Deze soort heeft zich recent sterk uitgebreid op de Veluwe en zit ook elders in Nederland sterk in de lift.

Landgoed Staverden

In het verslag van de eerste Nederlandse lichenologische excursie van 1976 worden voor deze locatie genoemd: *Arthonia radiata* (amoebekorst), *Cliostomum griffithii* (gespikkelde witkorst), *Chaenotheca trichialis* (grijs schorssteeltje), *Haematomma ochroleucum* (witgerande stofkorst), *Lecanora expallens* (bleekgroene schotelkorst), *Opegrapha vermicellifera* (gestippeld schriftmos), *Phlyctis argena* (lichtvlekje), *Porina aenea* (schors-olievlekje), *Schismatomma decolorans* (purperkring) en *Verrucaria denudata* (groene waterstippelkorst). Tijdens het bezoek werden de meeste soorten teruggevonden, behalve *Opegrapha vermicellifera*. Toch moet het de lichenologen destijds ontgaan zijn dat op het landgoed diverse spectaculaire soorten aanwezig

zijn. Zo vonden we rond het doolhof een oude eik vol met *Chaenotheca chlorella* (klein schorssteeltje) en een beetje *Chrysothrix candelaris* (gele poederkorst), beide nooit eerder hier waargenomen (Fig. 3). In het uit 1907 daterende doolhof groeiden *Lecanora abietina* (maleboskorst) en *Pertusaria hymenea* (open speldenkusentje) op de beukenhagen. Ze zijn niet eerder gemeld van Staverden, maar wellicht is het doolhof nog nooit onderzocht. Ten oosten van het kasteel groeide een boom vol *Calicium salicinum* (bruin boomspijkertje), die daar ook niet van vroeger bekend was. Staverden heeft een reputatie hoog te houden wat betreft het voorkomen van erg zeldzame, spectaculaire soorten. Zo groeiden hier in de 19de eeuw nog twee bijzondere *Peltigera*-soorten die sindsdien in ons land zijn uitgestorven. Het loont dan ook zeker de moeite om de korstmossenflora van Staverden en de hele omgeving nog eens goed onder de loep te nemen.

Andere locaties

Net als bij de excursie in 1976 werden vanouds mooie locaties bezocht. Langs de

Figuur 2. Kleine runenkorst (*Arthothelium ruanum*). Foto: Laurens Sparrius

Figuur 3. Gele poederkorst (*Chrysothrix candelaris*). Foto: Arjan de Groot.

Poolseweg tussen Elspeet en Harderwijk, doken we in het Leuvenumse bos (bij de Zandmolen) een stuk oud beukenbos in. Hier bleek een redelijk compleet assortiment boskorstmossen aanwezig te zijn: *Arthothelium ruanum* (kleine runenkorst,

zie Fig. 2), *Chaenotheca stemonea* (stoffig schorssteeltje), *Cladonia polydactyla* (sterheidestaartje), *Graphis scripta* (gewoon schriftmos), *Lecanactis abietina*, *Lecanora argentata* (bosshotelkorst), *Micarea missella* (steeloogje), *Ochrolechia microstictic-*

ides (bostandpastakorst), en zelfs *Scolio-sporum pruinatum* (berijpte spiraalkorst), een zeer zeldzame Rode Lijstsoort die in ons land geheel beperkt is tot de Veluwe. Vooral de eerste en laatste soort zijn een mooie aanwinst voor dit gebied. De dag eindigde op de begraafplaats van Elspeek, waar we als echte ecotoeristen de onlangs herontdekte *Buxbaumia aphylla* (kaboutermos) en ook nog *Rhizocarpon lecanorinum* (klein landkaartmos) bekeken (zie ook van der Kolk, 2013).

Literatuur

- Aptroot, A. (1995) De lichenen van Schovenhorst te Putten. *Buxbaumiella* 37: 63-66.
- Reijnders, W.J. (1960) De epifytische mossen en lichenenvegetatie van het Grote Pinetum van Schovenhorst te Putten (G). *Buxbaumia* 14(1-2): 19-24.
- Sipman, H. & M. Brand (1978) Verslag van de eerste Nederlandse lichenologische excursie, 3-4 april 1976, naar Putten. *Buxbaumiella* 7: 55-68.

Van der Kolk, H.J. (2013) *Buxbaumia aphylla* (kaboutermos) op de begraafplaatsen van Elspeek en Rhenen. *Buxbaumiella* 99: 32-37.

Auteursgegevens

L.B. Sparrius, Beyerd 39, 4811 GZ Breda,
sparrius@blwg.nl
H.J. Timmerman, Zoom 1528, 8225 KJ Lelystad,
optieplus@planet.nl

Abstract

The lichen flora of three excursion-sites in the northern part of the Veluwe (Gelderland) compared to finds in the period 1960-1995.

Two sites in the northern part of the Veluwe near Putten that were visited by lichenological excursions in the period 1960-1995, have been revisited. Substantial differences between the current and past observations were noticed, mainly related to the way lichens are studied, but also as a result of real changes in the flora. Some acidophytic epiphytes have vanished, while many nitrophytic species have increased. The parkland around the castle of Staverden was found to be a hotspot for especially *Chaenotheca*- and *Calicium*-species.